
Др Слободан Ж. МАРКОВИЋ

**ОСОБИНЕ И КЊИЖЕВНА ВРЕДНОСТ „ДНЕВНИКА”
ДРАГОЈЛА ДУДИЋА**

Време настанка Дневника Драгојла Дудића, ауторов однос према записивању, његово схватање функције дневних бележака и личност писца умногоме су одредили карактер дела. Поред временске хронологије која је обухваћена Дудићевим дневничким записима од 1. августа до закључно са 5. новембром 1941. године и бележења одабраних и битних чињеница и података из догађаја и збивања у ваљевском крају у време почетка народноослободилачке борбе, који Дудићевом Дневнику дају документарно-историјску и друштвену вредност, ово дело има и још неколико одлика којима се укључује у дневнички жанр. То су, пре свега, аутобиографски моменти у њему, који су условљени и изазвани догађањима и у којима се откривају изузетне црте ауторове личности. Они запису дају мемоарски карактер, употпуњен и са неколиким краћим ауторовим исповестима, али без виднијег отварања и обелодањивања интимне и сентименталне стране његовог бића. Потиснуте су све оне особине које би могле да нагласе субјективну страну односа и да изазову асоцијације без непосредније повезаности са текућим ратним збивањима. Истина, неки подаци и обавештења омогућују да се назре понешто и из тога домена.

Објективистички тон, фактографска дескрипција и документарност у Дудићевом Дневнику, са ретким али сублимисаним поетским сликама и компарацијама, остављају утисак о непристрасном регистровању догађаја које се, унеколико, оживљава личним сведочењем. Такав тон и утисак подстакнути су и једним ретким стваралачким поступком у овој врсти стваралаштва — дневник се не пише у првом лицу и тиме аутор не упућује да је бележење чин сопственог сведочења о сопственом учешћу у догађајима и њиховом виђењу. Изостављајући у запису формалну назнаку аутобиографског момента, аутор о себи и својем учешћу говори у трећем лицу, најчешће под именом „Чича”. Ипак, у емотивно снажном тренутку узвикнуће: „Ено мога Мише”.

Треба обратити пажњу на Дудићев дневнички запис 30. августа: „Људи су већ спавали дубоким сном, а војно и политичко руководство

је нешто припремало. Чича је наслоњен на пећ, на којој је била залепљена бела кратка свећа, нешто журно писао. Јучерашњи дан као и данашњи су били доста значајни за наш унутрашњи живот чете и било је толико важних момената које је требало забележити; а осим тога Чича је добио позив од четнога штаба да одмах мора отпутovati из чете у штаб одреда, зато је он журио да среди свој дневник до овога дана и да га уредно остави.

Када је завршио свој дневник позвао је другове из политичког и војног руководства; предао материјал и новац, са којим је руководио, дао извесне забелешке и објаснио шта све има да се уради; а нарочито је молио да обрате пажњу на дневник чете који се мора наставити". (Све подвукао С. Ж. М.), Дневник, 1981, стр. 164. Подвучене речи указују, а новија истраживања су утврдила, да је Драгојло Дудић у августу месецу 1941. године водио два дневника — четни дневник и лични дневник, а оба је називао својим. Да је Драгојло Дудић посебно водио и четни дневник, вероватно од почетка јула потврдио је и његов саборац Милан Дракулић, коме је Дудић предао четни дневник да настави да га води, а који је тај „заједнички" дневник оставио 1942. године код извесног домаћина да га сачува и више га није добио. О томе је пред смрт говорио, такође, и брат Драгојла Дудића, Милован, у своме писму Владимиру Дедијеру (Д. . . , Предговор, стр. 21).

Сачувани Дневник Драгојла Дудића садржи записе од 1. августа и почиње нагло, бележењем само огољених чињеница о чети и њеном деловању, без увода о почетку борбе, о стварању јединице и људима у њој: „Спавање у штали, на тавану. Акције за данас: заседа на друму Буковац — Рајковић. Једна патрола за крчмарску општину од три човека, друга група" . . . и следи: трећа, четврта група па, онда, задаци и даље. Овај почетак јако личи на војнички дневник. Може се претпоставити да су претходни дани већ били, на сличан начин, записани у четном дневнику који је Драгојло Дудић сигурно водио, као стари ратник и наредник из првог светског рата, по војном стереотипу. Из навода се види да је он и тај дневник сматрао „својим" и да му је придавао изузетну документарну вредност, упозоравајући „новајлије" у јединици да треба да га воде. По својој структури војни, четни дневник је садржао дневни план и распоред, задатаке и начин дејства, извршење заповести и стање у јединици. Размишљања и лична запажања онога ко води дневник — у таквом моделу нису имали своје место. А баш 1. августа, када је Дудић започео овај дневник, био је значајан дан — полагао се заклетва, неустаљене садржине, нова, и требало је њен текст забележити. Идеја око које су се окупили људи, њихово опредељење за борбу и оданост том чину, почињали су да се оживотворују полагањем заклетве. Рат који је започет, има много новог — то није само борба са противником, већ и деловање у народу, непредвиђено кретање, без војничких услова. Борба против окупатора и непријатеља укључује и рушење старе власти и стварање нове која у устанку добија значајну улогу. Строги

оквири четног дневника нису дозвољавали да се све то обухвати као вид живота јединице. Требало је назначити шира збивања и људску личност у њима. Зато је Драгојло Дудић, осећајући и сагледавајући значај и ширину новог, поред „свог четног” почео писати и лични дневник. Тај прелаз се очитује већ у записима о догађајима у првом дану, 1. августа, када после констатације о акцијама, задацима и извршењима говори о свечаном чину полагања заклетве, са текстом заклетве, политичком животу у чети — конференцији, критици, односу према људима и искључењу из Партије. Белешку завршава запажањем да је за време свечаности падала киша, да су после тога јели куван пасуљ а да је за вечеру сува храна. Потреба за новим, личним дневником, почела се изражавати а затим се развила и отелотворила у једном подтекстуалном субјективном флуиду, који је више кондензован но пригушен подвученим објективизмом.

У Дневнику су описани догађаји, збивања и људи у свом појавном облику. Поред дневног чина који се дешава и назире у делу у својим историјским контурама, избор чињеница и описи подразумевају или показују узрок, догађање и последице. Неколико типова Дудићевих дневничких записа, који су, очито, били условљени расположивим временом и физичким снагама аутора, ипак садрже у своме језгру све релевантне чињенице за стварање шире представе о времену и људима:

Пример а) „Група из Драчића вратила се. Резултат негативан. Уместо председника довели једног дечка — унука председниковог од ћерке. Одговорна лица узета на саслушање и њихов поступак оштро осуђен и прокритикован пред целом четом. Младић је ипак задржан у логору по мишљењу већина одговорних лица,” (2. август, с. 48).

Или б) „Неки младићи, који су дошли у одред са п.поручником Јовановићем, напустили чету, не јавивши се никоме. Ти људи су типови своје врсте, склони пљачки и непокорвању колективним захтевима. Није им се свидела дисциплина, рад и живот колектива, и извукли су се, да без ичије контроле наставе стари посао: пљачку,” (3. август, с. 53).

Ретка употреба управног говора, в) „ајде причајте ток догађаја”. — „Посели смо друм за Ваљево, к нама у сусрет јури жаца на бициклу. Приметио га друг Ратко, узвикну му да стане и упери пушку на њега. Жандарм је истргао пиштољ; Ратко је окинуо. Пушка није упалила. Жандарм је ухватио за цев и уперио пиштољ у груди противнику. Пре него што је успео да окине, добио с бока с леве стране, пушчано зрно кроз груди, које му је упутио наш друг уча, видећи у опасности свога дуга,” (4. август, с. 56). Прича драматично и са натуралистичком сликом тече даље.

Тип в) „Сељаци су тражили нашу интервенцију по питању вршаја, да власник машине не би отишао у друго село а њих оставио да чекају док се врати па тек онда да им оврше жито. Интервенисали смо, и сељаци су били задовољни. Наш углед порастао је још више у очима сељака од када смо стрељали оне разбојнике.

Људи су се пресвукли у чист веш. Они који нису били ошишани, довршавали су шишање. Вести са фронта су оскудне, јер радио апарат није намештен," (21. август, с. 127). Дакле, запис између телеграфског и детаљног, очито у журби.

Најзад, о себи у трећем лицу, г) „Чича је за време вечере припремио ћебад да се они, који су слабије обучени, покрију. Доносио сламу за неке другове и воду за оне који су жедни. „Ево, младићи, Чича вам је донео воду," — рече друг лекар, а то је требало да значи, отприлике, као неки приговор онима који нису још тако покретљиви кад треба да се послуша," ... (27. август, с. 150).

Разнородним начинима, стваралачким поступцима и стилском разуђеношћу Драгојло Дудић је у своме Дневнику дочарао време у којем људи траже себе и путеве, у којем оживотворују своје идеје и принципе. Остварио је један поетски свет, претежно са колективним ликом и са нешто већом индивидуализацијом увек пристунога Чиче-писца дневника, који је стално у послу и у журби, да види и среди, да помогне и одлучи, да нареди и провери, али и да, у свим околностима, запише, што више и створи докуменат који је сигурнији од памћења. У уметничкој представи коју доноси Дудићев Дневник, видан је демократизам у односима међу људима, у устаничкој чети и у сусрету бораца са народом. Дошли су до израза мукотрпно остваривање идеје о равноправности и слободарства као предуслова томе. У основи историјског чина што се у представи одвија, налази се колективна и лична етика која је блиска аскези. Необични догађаји и подухвати, што се граниче са легендом, добијају у Дневнику израз обичности и могућност људског домашаја.

„И тако, да се послужимо речима Иве Андрића, на сваком кораку сусрећемо тај елементарни реализам народног гледања и казивања, који је основ литерарног реализма и који представља за све праве писце бескрајан рад, њихову доживотну школу. И из сваког ретка избија стварност средине из које је писац дневника поникао и у којој дела: сељачка, народна, „она права“ Србија, са својом одсечношћу у којој има и непризнаваног снебивања и скривеног осећања, са својим великим и мало тврдим и кртим животним реализмом у којем има обилно разума, али и права мера срца." (Поговор, с. 300).

У детаљима, сликама и утисцима Дневника садржи се развијена сцена по којој кључа људски живот — стешњен и драматичан у ратном времену, крцат догађајима, повезан са прошлошћу а напупео новим тежњама и плодовима. Тешкоће и болови страдања овде су најчешће свесно плаћање цене за сјај наде и веровања у човека и народ. Писац дневника истиче свест и трезвеност, али су уз његова запажања везани осећање и наслућивање онога што је битно, што репрезентује, зове и упозорава. То се не учи из књиге и не доноси га прихваћена идеја, већ се настањује у човеку као веза са исконским људским искуством и утиче на изглед света који носи у себи и који ствара. У Дневнику је записан почетак народноослободилачке борбе, а дневничка реч открива Драгојла Дудића, борца и снажног писца.

Резюме

СВОЙСТВА И ЛИТЕРАТУРНАЯ ЦЕННОСТЬ „ДНЕВНИКА” ДРАГОЙЛА ДУДИЧА

В деталях, картинах и впечатлениях Дневника содержится развитая сцена на которой кипит человеческая жизнь — стеснённая и драматичная в военном времени, нагружённая событиями, связанная с прошлым, а набухшая новыми стремлениями и плодами. Трудности и боли страданий здесь чаще всего сознательный платёж цены за блеск надежды и веры в человека и в народ. Писатель Дневника выделяет сознательность и трезвость, но рядом с его замечаниями присущи чувство и предчувствие того существенного, что представляет, призывает и предупреждает. Это не учится из книги и не приносит его принятая идея, но поселяется это в человеке как связь с исконным человеческим опытом и влияет на вид носящего в себе мира который создает. В Дневнике записано начало народноосвободительной борьбы, а заметка в Дневнике открывает Дудича как бойца и талантливого писателя.